

TÉZISFÜZET

Láz az ókori babilóniában.
Az ún. lázsövegek korpusza és értelmezése

Fever in Ancient Babylonia.
The corpus of fever texts and their interpretation.

A disszertáció témája a lázzal kapcsolatos babilóniai forrásanyag feldolgozása és a források értelmezése. Választásom egyrészt azért esett az orvosi szövegek lázzal foglalkozó korpuszára, mivel az ide tartozó szövegekkel – más betegségektől (mint például a fejpanaszok vagy a szembetegségek) eltérően – a kutatás még nem foglalkozott mélyrehatóan, ezért a témának egyetlen átfogó vagy akár részproblémát érintő feldolgozása sincs. Másrészt a láz szemléletesen példázza a kutatás zavarodottságát a mezopotámiai orvoslás fogalmi készletét illetően, azaz a láz babilóniai terminológiája eklatáns példát kínál arra, hogy érzékeltesük a hagyományos tudományos felfogás tünet-betegség összefüggésre épülő tanácstalanságát.

A láz fogalmának vizsgálata egyértelműen igazolta, hogy az ókori mezopotámiai szakszövegek terminológiája, illetve a mögötte meghúzódó kulturális és fogalmi keretek nem feleltethetők meg sem a modern orvoslás, sem pedig a mai közgondolkodás taxonómiai rendszerével, ezért értelmetlen a mezopotámiai orvoslás fogalomkészletét, kezelési eljárásait önmagában vizsgálni. A dolgozatban azonban egy új nézőpont szerint közelítettünk a betegség mezopotámiai fogalmához: a fizikai panaszokat, fájdalmakat, azaz a tüneteket és a betegségeket egyaránt isteni üzenetként értelmezzük, úgy véljük ugyanis, hogy az orvosi szövegek ezen üzenetadás egy speciális fajtájával foglalkoznak, nevezetesen, amikor az előjel a páciens valamely testrészén jelent meg. Az általunk kedvezőtlen előjelként értelmezett ómen ártó kisugárzása további szenvedést (testi-lelki fájdalmat vagy bármilyen más a páciensnek szenvedést okozó jelenséget) okozhatott, ezért a mezopotámiai orvosi szövegek általában többféle testi szenvedést is felsorolnak egy-egy esetben, bizonyos mértékig tehát oksági viszony van a kedvezőtlen előjel és annak ártó hatású kisugárzása között. A dolgozatban igazoljuk azonban, hogy ez az oksági viszony nem azonos a modern orvostudomány tünet-betegség kapcsolatával, hiszen a kedvezőtlen előjel ártó kisugárzása bármilyen fajta fizikai, mentális szenvedéssel vagy egyéb csapással járhatott, azaz az oksági viszony tartalmát inkább a szakrális tisztaság és tisztátalanság fogalma határozta meg. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a mezopotámiai orvosi szövegekben megjelenő gyógyító eljárásokat a bajelhárító rítusok egyik alfajának tekintjük. Az alábbiakban röviden áttekintjük a dolgozat egyes fejezeteinek tartalmát, majd egyes fejezetekhez kapcsolódó főbb megállapításokat foglaltuk össze.

Az első fejezetekben meghatározom a dolgozat célját, és legfontosabb téziseit, majd az orvosi szövegek interpretációs irányzatainak áttekintését követően leírom a disszertáció kutatási módszerét, végül pedig áttekintem a kutatás során felmerült nehézségeket és felhívom a figyelmet a disszertáció korlátaira.

A második fejezetben a mezopotámiai orvoslás fogalmi kereteit járom körül, ennek során foglalkoztam a betegség és a tünet kapcsolatával, tisztázom a betegség, illetve a szenvedés fogalmát, valamint az ezeket kiváltó okokat. Mivel tézisem szerint a gyógyítási rítusok a bajelhárító rítusok egyik altípusát képviselik, vizsgálom a bajelhárító és a gyógyító rítus egymáshoz való viszonyát. Az egyes kérdések tárgyalása során előbb összefoglalom a mértékadónak számító kutatók egymástól eltérő álláspontjait, majd állást foglalom a tárgyalt témákban.

A mezopotámiai orvoslás általánosabb kérdéseinek tárgyalását követően kerül sor az általunk feldolgozott lázszövegek bemutatására és értelmezésére, amelyet négy fejezeten keresztül (3-6 fejezetek) fejtek ki.

A harmadik fejezetben bemutatom a lázszöveg korpuszát, amelyek elemzésére a soron következő fejezetekben kerül sor. Az áttekintés során leírom a lázszövegek korpuszának szövegtípusait, amelyből megállapítható, hogy a mezopotámiai ún. tudományos szövegek minden típusában (lexikális szövegek, ómen szövegek, kezelési szövegek, ráolvasások) található lázszöveg. A vizsgált korpusz szövegei közül kiemelt fontosságúnak tartom az ún. terapeuta szövegeket (a fent említett kezelési szövegek), mivel bár ezek szövegek számítanak a mezopotámiai orvoslás legfontosabb szakszövegeinek, a kutatás azonban nem fordított elég nagy figyelmet rá. Míg például a számos táblát tartalmazó bajelhárító szövegsorozatok vagy ómenszövegek feldolgozottsága igen magas szintű, a terapeuta szövegek nagy többsége csak ékírási szövegkiadásokban jelent meg. A lázkorpusz minden terapeuta szövegéről szövegleírást készítettem a következő séma szerint:

- lelőhely
- datálás
- szövegkiadás
- tartalmi jellemzők
- a lázra vonatkozó megjegyzések
- gyógykészítmény leírása
- kezelések leírása

A negyedik fejezet a láz mezopotámiai terminológiájával foglalkozik. Ennek során bemutatom a kutatás hagyományos felfogását, eközben sorra veszem a lázra használt akkád kifejezéseket, és különbséget teszünk az egyes kifejezések jelentésárnyalatai között. A terminológia kapcsán megvizsgálom, hogy a lázkorpusz szövegeiben milyen szakkifejezéseket alkalmaztak a testhőmérséklet jelölésére, illetve a láz, a gyulladás mely fajtáit különböztették meg. Mivel a lázat a páciens testén érzékelhető előjelenként, illetve egyéb ártó hatású előjelek (betegségek) veszélyes kisugárzásaként fogom fel, kulcskérdésnek tartom annak vizsgálatát, hogy mely testrészekben nyilvánult meg. A vizsgálat eredményét a láz kontextusát tartalmazó alfejezetben foglalom össze.

Az ötödik fejezet a terapeuta lázszövegek gyógyszereinek alapanyagaira fókuszál. A fejezetben, táblázatos formában összefoglalom a szövegekben előforduló gyógyhatású anyagok gyakoriságát, illetve korpuszon belüli eloszlását, ezt követően pedig a terapeuta szövegek adatait összevetem a farmakológiai listákban szereplő adatokkal. Ennek révén a két szövegtípus közötti azonosságok kimutatása a célom. A gyógyszerek hatóanyagainak elemzése kapcsán azt is vizsgálom, hogy mely gyógyhatásúnak vélt anyagokat, illetve gyógykészítményeket alkalmazták a leggyakrabban a láz kezelése során. A felhasznált gyógyhatású anyagok előfordulási gyakoriságát bemutató táblázatokból levonható következtetések révén igyekszem megállapítani, hogy vannak-e jellemzően a láz gyógyítására, vagy csillapítására használt anyagok. Úgy vélem ezen elemzés során megválaszolhatóvá válik az a kérdés, hogy a gyógyszer összeállításához szükséges alapanyagok kiválasztásában szerepet játszottak-e a hatóanyag szempontjai.

A hatodik fejezetben a láz csillapítására, illetve a lázbetegségek megszüntetésére irányuló terapeuta és mágikus kezeléseket foglalom össze. Ebben a fejezetben igazolni kívánom azon tézisémet, miszerint a gyógyító rítusok, azaz a kezelési eljárások lényegében a bajelhárító rítusok paradigmáját követik, tehát az ártó hatásúnak tekintett előjelnek, illetve ártalmas hatásának a megszüntetésére, illetve kiküszöbölésére irányulnak. A gyógyítási rítusnak a terapeuta szövegekben megjelenő 4 összetevőjét (gyógyszeres kezelés, amulett, kapcsolódó ráolvasások és kapcsolódó rítusok) külön-külön alfejezetben vizsgálom. Bizonyítani kívánom, hogy a gyógyszeres kezelési eljárások és az amulettek alkalmazása közvetlenül a betegség, illetve annak kisugárzása révén érintett testrészekre fókuszál. Ebben a fejezetben külön foglalkozom a kezeléseket modern orvosi szempontból praktikusnak tűnő, valamint mágikus elemeivel. A fejezetben ismét csak vizsgálom a különböző szövegtípusok egymás közötti

kapcsolatát, ennek során a terapeuta lázszövegek gyógyító rítusának egyes elemeit, a lexikális szövegek anyagával vetem össze, így az amuletteket a bajelhárító eszközöket felsoroló listákkal, illetve a kapcsolódó ráolvasásokat a ráolvasás-sorozatokban szereplő ráolvasásokkal hasonlítom össze.

A hetedik fejezetben összefoglalom a dolgozat főbb konklúzióit.

A dolgozathoz csatolt mellékletben a lázkorpuszhoz tartozó terapeuta szövegek feldolgozását helyeztem el. A szövegleírásokban általában a teljes táblát mutatom be, de azon szövegek esetében, amelyeknek csak egy része tartalmaz láz kezelésére vonatkozó részeket, csupán a lázra vonatkozó szövegrészletet közlöm. A szövegeket – a tudományos szövegek esetében megszokott módon – formai alapon csoportosítottam: az egyik csoportba az ún. egyedi szövegek (egy-egy kezelést tartalmazó tábla), a másodikba pedig az ún. sorozatok (egy-egy hosszabb orvosi szöveg-sorozat darabjai) kerültek. A sorozatot tartalmazó táblákat további két altípusra osztottam: az egyik azon szövegeket tartalmazza, amelyekben a lázzal kapcsolatos részek csupán részét képezik egy nagyobb sorozatnak (ezek az ún. vegyes sorozat táblái), a másikba pedig a csupa láz-kezelést tartalmazó szövegeket (ez az ún. lázszorozat táblái) soroltam.

Konklúziók

A következtetések első két csoportja általában a mezopotámiai gyógyászatra vonatkozik, az állítások azonban a lázszövegek korpuszán végzett vizsgálaton alapulnak.

- Először is a lázon, mint a betegségről alkotott mezopotámiai gondolkodási rendszer egyik jó példáján végzett vizsgálatok kimutatták, hogy az ókori mezopotámiaiaknak a lázról és általában a betegségekről alkotott felfogása megegyezett az előjelekről alkotott elképzeléseikkel, azaz az ún. orvosi szövegekben – különösen a terapeuta szövegekben – megjelenő betegségeket, illetve tüneteket egyaránt ártó hatású előjelnek tekintették. A gyógyítási rítusok elsődleges forrásának tekinthető terapeuta szövegeknek a részletes vizsgálata valamint a korábban említett tézisünk, mely szerint a ráolvasásokat és az ómeneket ugyanazon rituális rendszer részének tekintjük, vezetett ahhoz a következtetéshez, miszerint a mezopotámiai gyógyító rítusok

kezelése során a bajelhárító rítusok paradigmája szerint jártak el, azaz az előjelhordozónak tekintett páciens, illetve testrész „megtisztítására” törekedtek.

- Másodszor Az orvoslással, a gyógyító-bajelhárító rítusokkal kapcsolatos szövegeket vizsgálva általánosságban megállapítottuk, hogy a gyógyításhoz teológiai, rituális és ráolvasási tapasztalatokra egyaránt szükség volt, ezért az ókori mezopotámiaiak számára a gyógyítás és a bajelhárítás, azaz az orvoslás és a mágia ugyanúgy nem volt szétválasztható, ahogy nem tettek éles különbséget a vallási és a mágikus rítusok között sem. A lázkorpuszba tartozó szövegtípusok sokféleségéből, valamint a különböző szövegtípusok közötti átfedésekből fakadóan igazoltuk, hogy a mezopotámiai gyógyító rítusok kutatása során nem lehet szeparált módon vizsgálni az ókori mezopotámiaiak orvosi vagy mágikus szöveghagyományát, mivel a gyógyító rítus folyamata csak a források komplex elemzése révén ismerhető meg.

Bár az alábbi következtetések szorosabban kapcsolódnak a feldolgozott terapeuta korpusz szövegeihez, az itt megfogalmazott tézisek általánosíthatóak a mezopotámiai orvoslás egészére vonatkozóan.

- A lázszövegek korpuszához tartozó szövegek azonosítása kapcsán igazoltuk, hogy a mezopotámiai orvosi gyakorlat elsődleges forrásának a terapeuta szövegeket kell tekintenünk, a láz kezelésére vonatkozó források zöme pedig az ún. gyűjteményes táblák csoportjába tartozik. A gyűjteményes táblákon megjelenő recepteket a diagnosztikai ómenszövegek leírásaihoz hasonlóan nem tekintjük egy-egy páciens vizsgálatához valamint kezeléséhez kapcsolódó receptnek vagy szimptómaleírásnak, mivel a terapeuta szövegek paragrafusaiban rögzített kezelési javaslatok nem az egyedi esetekből levont következtetésekre épültek. Az egyedi eseteket vizsgáló „esettanulmányok” csak a görög gyógyászatban jelentek meg.
- A terapeuta lázszövegek különböző szövegtípusokkal (farmakológiai listák, amulett-lista, mágikus kövek listája, ráolvasás-katalógusok) való párhuzamai illetve átfedései alapján igazoltuk, hogy a mezopotámiai orvosi szövegek korpusz lázra vonatkozó szövegei viszonylag koherens egységként, azaz egyfajta korpuszként foghatók fel. A korpusz szövegeiben tapasztalható átfedések megerősítik a különböző kezelési eljárások közötti átjárhatóságot is.

- A láz jelölésére használatos akkád terminológia vizsgálata azt mutatta, hogy miközben a terapeuta szövegeknek csupán kis része foglalkozik kifejezetten a láz különböző típusainak kezelésével (azaz kevés az olyan szöveg, amelynek betegségeleírása kizárólag a lázra vonatkozik), a láz valamilyen formájának említése azonban igen gyakori a szövegek tüneteket, azaz testi jeleket leíró részében. A vizsgált akkád kifejezések kapcsán világossá vált, hogy az ókori mezopotámiaiak számára a különböző gyulladások, égető vagy viszkető érzések és a láz különböző formái ugyanazon szemantikai tartomány részét képezték. Ez lehet a magyarázata az egyes kifejezések logikátlanak tűnő megfelelései, illetve gyűjteményes táblákon és a lexikális szövegekben a közös, általam lázszekciónak nevezett szekcióba való kerülésüknek. Úgy vélem, hogy a testhőmérséklet megfigyelése a testen érzékelhető előjelvizsgálatok egyik legáltalánosabb eleme lehetett, amelyet minden beteg esetében elvégzett az orvos. Az előjeltípus gyakoriságából fakadhat a testhőmérséklet változásával, illetve a lázzal kapcsolatos kifejezések viszonylag nagyszámú variációja is.
- A terapeuta lázkorpusz kezeléseiben alkalmazott gyógykészítmények alkotóelemeinek vizsgálata során megállapítottuk, hogy a láz csillapítása, illetve gyógyítására felhasznált anyagok sem arányukban, sem pedig minőségükben nem térnek el markánsan a terapeuta szövegekben jelzett egyéb betegségek (fejbetegségek, mellkasi panaszok, bélbetegségek stb.) során használt gyógyhatású anyagoktól. Egyedüli kivétel a sör, illetve a méz jóval gyakoribb felhasználása. A láz ellen használatos gyógykészítmény elkészítéséhez szükséges alapanyagok kiválasztása kapcsán világossá vált, hogy az alapanyagok hatóanyag szempontú vizsgálata – amely általában a mezopotámiai orvoslás forrásait modern orvosi szempontból vizsgáló kutatások egyik legfontosabb szempontja – nem vezet eredményre, mivel a gyógyító rítus során felhasznált gyógyhatású anyagok kiválasztásában a modern orvosi értelemben valódi gyógyhatással rendelkező alapanyagok azonosítása nem volt szempont a terapeuta gyógyászati szövegeket összeállító gyógyító szakemberek számára.

- A terapeuta lázkorpusz kezelésére vonatkozó eljárásainak vizsgálata vezetett arra a következtetésre, hogy a láz kezelése a mezopotámiaiak számára nem a mai értelemben vett gyógyítást, és nem is egyszerűen tüneti kezelést jelentett. A kezelés a páciens valamely testrészén megjelenő ártó hatásúnak tekintett előjel, illetve annak ártó hatású kisugárzásának megszüntetését célozta.
 - *A gyógyszeres kezelési eljárás.* Metodológiai szempontból a mezopotámiai diagnosztikai eljárások egyik legfontosabb tényezője annak a testrésznek a meghatározása, amelyen a láz megjelenik, mivel a gyógyszeres kezelés és az amulettek alkalmazása közvetlenül a betegség, illetve annak kisugárzása révén érintett testrészekre fókuszált. A mezopotámiaiak ugyanis úgy vélték, hogy az ártó hatású előjelek megszüntetésével a szenvedés is elmúlik. A gyógyító rítusok tehát nem a betegségek modern gyógyászati értelemben vett kezelésére, illetve a panaszok enyhítésére irányultak, hanem a szakrálisan tisztátalanná vált testrész rituális megtisztítására törekedtek. Mivel a kezelés a tisztátalanná vált testrész elérésére irányult, a gyógyszer állaga, illetve felhasználási módja elsősorban a kezelés irányultságától függött. A fentiek alapján az a következtetés vonható le, hogy a mezopotámiai orvosi szövegekben nem lehet a gyógyszerek alkalmazása kapcsán egyes betegségtípusokhoz igazodó kezeléstípusokat azonosítani, illetve a gyógyszeres kezelés alkalmazási módjainak azonosítása a modern orvoslás kezelési eljárásaival félrevezető. A gyógyszerek összetevőit és a gyógyszeres kezelés módját nem gyakorlati tapasztalatok szabták meg, hanem a szakrális tisztaság szempontjai valamint a kezelés irányultsága. A dolgozatban a gyógyszeres kezelés minden lépése kapcsán kimutatott mágikus elemek (így például számmisztikai összefüggések, mágikus körök stb.) igazolják, hogy a gyógyszeres kezelés a mágikus gyógyító rítus szerves részét alkotta, amelyet nem lehet a mágikus gyógyító eljárásoktól megkülönböztetve vizsgálni.
 - *Az amulettel történő kezelés.* Az amulettek alkalmazásának célja a gyógyszeres kezelés révén az ártó hatású előjeltől, esetünkben a láztól, megtisztított testrész, illetve a páciens rituális/mágikus védelme volt. A mezopotámiaiak különbséget tettek a gyógyítási rituálék során használt amulettek között az alkalmazási módjuk alapján is, megkülönböztetvén az egyes amulettek bajelhárító, illetve bajmegelőző szerepét. Az amulettek bajelhárító jellegű

használatára a gyógyszeres kezeléssel egy időben került sor, az amulett alkalmazása valamely konkrét ártó hatás, illetve valamely meghatározott testrész megtisztítására törekedett, a bajmegelőző célú alkalmazásra pedig az ártó hatás megszüntetését követően kerülhetett sor, ebbe a csoportba tartozik a zacskós amulettek másik fele.

A terapeuta lázszövegek kezeléssel foglalkozó részeivel kapcsolatosan végső következtetésként megállapítható, hogy a mezopotámiaiak a gyógyszeres illetve a bajelhárító amulettel történő kezelési eljárásokat nem tekintették az orvoslás két különböző műfajának, sokkal inkább egymás ekvivalenciájaként fogták fel, azaz a két kezelési módszer átjárható volt.

- Bár a gyógyító rítus minden lényeges lépéséhez (a gyógykészítmény összeállítása, a gyógykezelés előkészítése) kapcsolódtak ráolvasások, recitálásukra leggyakrabban azonban a gyógyszereknek, illetve az amuletteknek a páciensen való alkalmazásakor került sor. A gyógyító rítusok során alkalmazott ráolvasások vizsgálata kapcsán igazoltuk, hogy a gyógyszer vagy amulett hatékonysága csak a hangsúlyozottan isteni eredetűnek tekintett ráolvasások révén volt biztosítható, mivel a ráolvasások által biztosított isteni legitimitás teremtette meg az esélyét annak, hogy a gyógykészítmény, illetve az amulett kifejthesse gyógyító hatását.
- A következtetésem utolsó csoportja a gyógyító eljárások mellett feltűnő ún. kapcsolódó rítusokra vonatkozik. A tárgyalt rítusok közös jellemzője, hogy mindegyikük közvetlenül kapcsolódott valamely ráolvasáshoz vagy egy ráolvasásgyűjteményhez. A kapcsolódó rituálék tartalma a gyógyszeres vagy az amulett alkalmazó kezelésre fókuszált, tehát a kapcsolódó rituálé a kezelés korábban elemzett részeihez hasonlóan az ártó hatás megszüntetésére irányult.

ABSTRACT

The topic of the present dissertation is the elaboration of Babylonian texts regarding fever, and the interpretation of these sources. The reason for choosing the fever texts in the medical corpus was that contrary to other illnesses (e.g. head complaints or eye illnesses); this topic has not been dealt with in depth either in its complexity, or in its details. On the other hand, fever illustrates the frustration of researchers concerning the conceptual framework of Mesopotamian medicine. That is the Babylonian terminology of fever offers an excellent example for the uncertainty of traditional scholarly approaches based on the relationship between symptom and illness.

Examining the Babylonian concept of fever verified the fact that the terminology of Ancient Mesopotamian medical texts, more precisely their underlying conceptual and cultural frameworks, cannot be equalized with the taxonomy of either modern medicine or that prevailing in public thinking, and it makes no sense to examine the concepts and treatments used by Mesopotamian medicine isolated from incantations, omens and other ritual texts. This is why the dissertation approaches the Mesopotamian concept of illness from a different point of view, interpreting physical complaints and pain, that is symptoms and illness, as messages from the gods (omens), claiming that medical texts deal with a specific type of this kind of message transfer, namely those cases when the bad omen occurs on the human body.

The harmful radiation of bad omens was supposed to cause further suffering, so Mesopotamian medical texts usually listed various kinds of suffering in regard of various individual cases. Thus, to a certain extent, there is a causal relationship between bad omens and their harmful radiation. We claim that this causality is not the same as modern medicine's symptom-illness relationship, since the harmful radiation of the bad omen could cause any kind of physical or mental sufferings, or any other adversity, that is, the contents of the causality were defined by the concepts of ritual purity and impurity.

Consequently, we claim that the healing procedures described in Mesopotamian medical texts can be considered as a certain type of apotropaic rites. Below we summarize the main conclusions concerning each part of the dissertation.

In the first chapter I define the goal and the main theses of the dissertation, and following a brief overview of different schools of interpretation concerned with medical texts, I give an account of the research methodology applied, and finally, consider the problems occurring in the flow of research, calling special attention to the limitations of the dissertation.

In the second chapter I identify the conceptual framework of Mesopotamian medicine, wherein I elaborate the relationship of illness and symptom, clarify the concepts of illness and suffering, and the causes leading to these concepts. Following my claim according to which medical rites represent a certain subtype of apotropaic rites, I examine the mutual relationship between those and the healing rites. The elaboration of each individual question is preceded by a brief summary of often controversial opinions of leading researchers in the field, and then I declare my own viewpoints regarding the topics in question.

The discussion of the more general questions concerning Mesopotamian medicine is followed by the introduction and elaboration of the fever texts I am dealing with, throughout 4 chapters (3-6)

In the third chapter I introduce the corpus of fever texts whose interpretation is going to take place in the following chapters, in the course which I describe the text types of the fever corpus. From the overview it becomes apparent that all types of the so called Mesopotamian scientific texts (lexical texts, omen texts, treatment texts and incantations) contain fever texts. According to my view, the therapeutic (treatment) texts should be considered of primary importance, because despite these texts being accounted for as the most important sources of Mesopotamian medicine, there hasn't been enough attention paid to them in the research literature. This is supported by the fact that while the level of processing of apotropaic and omen texts occurring on several tablets, the majority of therapeutic texts appears only in cuneiform text editions.

A text description was compiled about each therapeutic texts according to the following scheme:

- Locality
- Dating
- Text edition
- Characteristics
- Notes about fever
- Description of medicaments
- Description of treatment

The fourth chapter contains the description the Mesopotamian terminology of fever, i.e. Accadian terms used in connection with fever, differentiating the various shades of meaning of the terms. I examine what kinds of special terms were applied to denote body temperature, and what types of fever and inflammation they distinguished. As I take fever to be an omen appearing on the patient's body as well as the harmful radiation of other bad omens (illnesses), I consider the examination of the body part on which it occurs as a crucially important question. The results of the examination are summarized in the sub-chapter about the context of fever.

The fifth chapter focuses on the medication ingredients found in therapeutic texts. It contains a summary table of the frequency of occurrence and spread of healing substances in therapeutic data, and their comparison with the data contained in pharmacologic lists. The goal of this comparison consists in proving the similarities between the two text types. In connection with the analysis of healing substances I identify the ingredients most frequently applied in the course of treatment procedures. The goal of the above process is to find out whether there were specific substances used for the treatment of fever. In my view, through this analysis it is possible to answer the question whether the aspect of agents played any role in choosing the basic ingredients of the medicament.

In the sixth chapter I summarize the therapeutic and magic treatments used for the easement of fever, or healing fever diseases. Hereby I aim at verifying the assumption that healing rites (treatment procedures) actually follow the paradigm of apotropaic rites, insofar as being meant to alleviate or avoid bad omens or their harmful radiation. A separate sub-chapter is allotted to the examination of each of the four ingredients of healing rites appearing in therapeutic texts (treatment with medication, with amulets, connected incantation and connecting rite). The goal of this examination is to prove that treatments with medications and amulets focus directly on the body parts affected by the illness, or its harmful radiation. In this chapter I deal separately with the elements of treatment considered practical from the point of view of modern medicine, and those which have a magic character. I once again deal with the relationship between various text types, on the one hand comparing certain elements of therapeutic fever texts with the contents of lexical lists about amulets and other apotropaic means, and on the other, connected incantations with incantation series and catalogues.

The seventh chapter contains the most important conclusions of the dissertation.

Conclusions

The first two groups of claims are connected to Mesopotamian medicine in general, but drawn on the foundation of fever texts.

- Firstly, according to my research, the conceptual examination of fever, as an example of Mesopotamian medical thinking, undoubtedly proved that the terminology of Mesopotamian specialized texts, together with their cultural and conceptual frameworks, cannot be equalized with the taxonomies of modern medicine or public thinking. This, and the additional thesis according to which incantations and omens should be interpreted as parts of the same ritual system, leads to the conclusion that the healing rites in the medical corpus can be considered as a sub-type of apotropaic rites. Hereby it became obvious that in the course of Mesopotamian healing rites it was the paradigm applied in apotropaic rites that was followed. This means that the main goal of the rites was to purify the patient or their body part, the carriers of the omen.
- Secondly, I came to the general conclusion that process of healing was based on theological, ritual and magical expertise, where all of these were indispensable. Thus it can be stated that Mesopotamians did not make a sharp division between healing apotropaic rites, (that is medicine and magic) just like the way religious and magic rites were not distinguished. Due to this complexity of concepts, mirrored by the text traditions, and as the text types also show a wide variety, the analysis can only be carried out with regard to the complexity of the matter.

The following conclusions were based more specifically on the elaborated corpus, but are also generalizable for the interpretation of Mesopotamian medical thinking.

- In fever texts, just like in the case of the most of illness-types, the primary sources were therapeutic texts, more precisely the detailed prescriptions contained by compound tablets. Apparently, these prescriptions cannot be treated as individual case studies, but rather as part of the overall taxonomy.

- As a result of a comparative analysis of therapeutic fever texts with other text-types, like e.g. pharmacological lists, amulet-lists, magical stone lists, and incantation catalogues, the parallelisms and overlaps show that fever-related texts within the Mesopotamian medical corpus show the signs of a coherent sub-corpus. The parallelisms within various text-types also reinforce the claim that a certain degree of reciprocity occurs also in the different kinds of treatment procedures.
- Based on the terminological examinations of the corpus, several further claims were made. The first of these conclusions is that although only a small portion of therapeutic texts deals directly with the treatment of various types of fever, yet the occurrence of fever terms is very frequent in therapeutic text dealing with bodily symptoms. At the same time the examination of Accadian terms of fever verified that in Mesopotamian diagnostic approaches fever fell into the same semantic field with inflammations, burning and itching feelings. This can be considered as an explanation for the seemingly illogical occurrences of different fever terms, whereas in the compound tablets and lexical lists there is a clearly identifiable separate section which contains all these Accadian terms. The second, closely related claim is that the frequency of occurrences of terms related to body temperature (including those denoting fever) is also a sign of the observation of body temperature being one of the most often applied diagnostic procedures, which was probably carried out on each and every patient.
- During the further elaboration of the corpus an analysis was carried out on the ingredients of healing substances. The results showed that the substances used for curing fever are not distinctly different either qualitatively or quantitatively from those used to heal other illnesses (headaches, breast complaints, digestive problems). This points to the direction of claiming that the approach based on the healing effects of various substances - a wide-spread method of categorizing medicaments in modern medicine - proves to be irrelevant in the case of Mesopotamian medicine. Is it more probable that other aspects, for instance colour symbolism, hemerology and menology used to play a major role in the choice of substances.

- Furthermore, the analyses of therapeutic fever texts lead to the conclusion that the Mesopotamian fever curing procedures cannot be interpreted either as healing in the sense of modern medicine or simply as symptom treatment. They were aimed at dissolving the undesired effect of a bad omen appearing on a certain body part, or its harmful radiations, since the results of the research show that fever itself is an omen appearing on the patient's body as well as the harmful radiation of other bad omens (illnesses).
 - *Healing with medical substances.* From the methodological point of view, in Mesopotamian diagnostic procedures one of the most important factors was to define the body part on which fever occurs, because all treatments with healing substances or amulets were focussed on this specific part of the body. In Mesopotamian medical thinking it was pre-supposed that if bad omen is terminated, so does the suffering too. Thus the final goal of the treatment procedures was to ritually purify the sacramentally blemished body part. The orientation towards the impure body part defined the consistency of the medical substance, as well as the way the substance was applied. As a consequence one should not make the mistake of considering treatment procedures as ways of curing certain illnesses, or make a parallel between the ways of applying medicaments in Mesopotamian and modern medicine. Thus I claim that it wasn't practical experience that defined the ingredients of medicaments and their mode of application, but rather the aspects of ritual purity and the orientation of treatments. As a continuation of this line of arguing, we can state that the minor role of practice in the curing of fever is supported by the magic elements (e.g. aspects of numerology, or magic circles) identifiable in each step of healing with medicaments. Thus this kind of treatment constituted an organic part of magical healing rites.
 - *Healing with medical substances.* The goal of implementing amulets was to ritually/magically defend the body part purified from fever as a harmfully effective omen through treatment with medicaments. Among other factors, Mesopotamians used the modes of application of amulets to make distinctions among amulets, separating their apotropaic role from their preventive use. The apotropaic application of amulets appeared parallelly with the treatment with medicaments, and was intended to purify from some of the harmful effects or

of one of the bodyparts. The preventive use of some amulets, however, was meant to prevent from the return of fever, and so it occurred after the application of medicaments, like in the case of sacked amulets.

As a final conclusion to be drawn from the analysis of the therapeutic fever texts concerning treatment procedures, we can state that Mesopotamians did not consider treatment with medicaments and with amulets as separate healing methods, but treated them as two equivalent methods, that is the two types of treatments approaches were mutually permeable.

- Incantations, despite their presence in every significant step of healing rites (compositing of medicaments or preparing for the healing rites) their recitation however accompanied most frequently the application of the medicament or amulet on the targeted body part. While examining rites accompanying the healing procedures, we arrived at the conclusion that the efficiency of medicaments or amulets could only be ensured by applying those incantation which originated from the gods, as exclusively this divine legitimacy created the chance for the medicament or amulet to develop their healing effect.
- The last in the row of conclusions concerns accompanying rites. Each of the so called accompanying rites appearing in therapeutic fever texts had a close connection with one of the incantations or collections of incantations. The contents of accompanying rites focussed on a treatment with medicaments or amulets, so similarly to the earlier mentioned parts of the treatment, the accompanying rituals also was directed towards eliminating the harmful effect.